

эмбриологии. – 1952.- Т.29. Вып.1 – С. 11-15; 3. Жданов Д.А. Сорок лет советской анатомии и современные ее задачи. Архив анатомии, гистологии и эмбриологии. – 1957. – Т.36. -Вып. 6. –С. 4,5,9,12; 4. Зяблов В.И., Бобин В.В., Сигалевич Д.А., Академик В.П. Воробьев и его ученики. К столетию со дня рождения. - В кн.: Морфогенез и регенерация. (Крымский медицинский институт).– Т.60. –Харьков, 1975. – С.7-11; 5. Новоминский А.Н., Попов Владимир Петрович Воробьев. – К., «Наукова думка», 1976, 280 с; 6. Кадеев В.И. Воробьев Володимир Петрович - анатом./ В.И. Кадеев // Вихованці Харківського університету. Бібліогр. довідник. - Х., 2004.- С. 46-47; 7.Можейко І. Владимир Петрович Воробьев (1876-1937):[Ученый-анатом]/ И. Можейко // 100 знаменитых харьковчан. - Х., 2004. - С. 57-59; 8. Петрова З.П. Воробьев Владимир Петрович // Выдающиеся педагоги высшей школы г. Харькова: Биогр. словарь. - Х., 1998. – С. 165-167; 9. Бобин В.В., Лупырь В.М. Академик Владимир Петрович Воробьев: [К 120-летию со дня рождения основоположника украинской анатомической школы, члена Харьковского медицинского общества В.П. Воробьева]// Харьк. медиц. журнал. - 1996. - № 4.- с. 67-68; 10. Майская Т. Лицедей анатомического театра: /Про анатома В.П. Воробьева // Городская газета. - 2001. - 1 февр.; 11. Владишір Петрович Воробьев. - Биографический словарь деятелей естествознания и техники. Т.1.- Харків, 1958 г. -С. 185; 12. Жданов Д.А. Значение творчества В.П. Воробьева для развития советской анатомии// "Архив анатомии, гистологии и эмбриологии". –1954.– Т. 31.– Вып. 3.-С.74; 13. Синельников Р.Д. Научная деятельность В.П. Воробьева. Архив анатомии, гистологии и эмбриологии. - 1952. –Т.29. –Вып.5.-С.9; 14. Академик Владимир Петрович Воробьев (К 100-летию со дня рождения). - Х., 1976.- С. 3; 15. Иванов Г.Ф. В.П. Воробьев. // "Архив анатомии, гистологии и эмбриологии". – 1952.– Т.29.– Вып. 1. – С.11; 16. Гиттик Л. Выдающийся советский анатом Владимир Петрович Воробьев. - В кн.: Сборник работ студенческого научного общества Харьковского медицинского института. № 8. (Труды Харьк. мед. ин-та, т.14). – Харьков, 1949. - С.127; 17. Синельников Р.Д. Выдающийся советский анатом Владимир Петрович Воробьев. - Харьков, 1952. - С.24; 18. Новомінський А.Н., Попов В.М.Володимир Петрович Воробйов.- К., 1973. - С. 4.; 19.; 20. Синельников Р.Д. Ученый-новатор В.П. Воробьев. - В кн.: Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине. - К., Госмедиздат УССР, 1954.-С. 283; 24. Новомінський А.Н., Попов В.М. Вказ. праця - С. 5; 22. Там само. - С. 5; 23. Бобин В.В., Кульчицкий К.И., Отелин А.А. и др. Владимир Петрович Воробьев. - VII Украинская республиканская конференция анатомов, гистологов и эмбриологов, посвященная 100-летию со дня рождения В.П. Воробьева. – Харьков, 1976. - С. 5; 24. Новомінський А.П., Попов В.М. Вказ. праця - С. 4.; 25. Там само. - С. 4; 26. Там само. - С. 4; 27. Там само. - С. 4; 28. Там само. – С. 6; 29. Академик Владимир Петрович Воробьев (К 100-летию со дня рождения). - Х., 1976.- С. 12; 30. Абрамов А. Мавзолей Ленина. Изд. 2-е, дополненное.-М., 1962. - С.111; 31. Академик Владимир Петрович Воробьев (К 100-летию со дня рождения). - Х., 1976.- С. 13; 32. Новомінський А.Н., Попов В.М. Вказ. праця - С. 28; 33. VII Украинская республиканская конференция анатомов, гистологов и эмбриологов, посвященная 100-летию со дня рождения В.П. Воробьева.-Харьков, 1976. -С.15-16, 46, 48, 63, 75-76, 97,116; 34. Синельников Р.Д. Научная деятельность В.П. Воробьева// "Архив анатомии, гистологии и эмбриологии", 1952. Т-29. Вып.5.- С. 13; 35. Новомінський А.Н., Попов В.М. Вказ. праця - С. 30; 36. Об увековечивании памяти проф. Воробьева В. - Собрание законов и распоряжений Рубочо-крестьянского Правительства СССР1937, № 38 от 1 декабря 1937 г. № 2094; 37. БСЭ. - 3-е изд. Т.5. -С. 358.

Р.П. Понн

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕТНОСОЦІАЛЬНОГО СКЛАДУ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЛЬВОВА В ПЕРІОД СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ (1944 – 1953 РР.)

Останнім часом активізувалося зацікавлення дослідників післявоєнною історією західноукраїнської інтелігенції. Воно зумовлено передовсім тим, що в умовах сталінського тоталітарного режиму становище жодної із соціальних груп чи верств не було настільки суперечливим, як становище інтелігенції. Сучасні історики О. Рубльов, Ю. Черченко, Т. Марусик та інші намагаються відтворити справжню історію західноукраїнської інтелігенції, розкривають політику сталінського режиму щодо неї, доводять, що попри складність тогочасної ситуації вчителі, науковці, лікарі, інженери, митці намагалися працювати, приносити користь своєму народу¹. Однак етносоціальні процеси у її середовищі розглядаються побіжно.

Дана стаття є спробою на основі джерельного матеріалу розкрити зміни в національному складі інтелігенції Львова, показати нівеляцію її статусу в тогочасному суспільстві, довести, що це були важливі складові політики сталінського тоталітарного режиму, направлені на перетворення інтелігенції краю на слухняне знаряддя здійснення своїх геополітичних планів.

Після звільнення Львова від німецьких військ інтелігенція міста не була монолітною суспільною верствою – як і до війни, вона становила багатоскладове і неоднорідне середовище. Події та процеси, що відбувалися впродовж воєнних років (репресії сталінського режиму на початку радянсько-німецької війни в червні 1941, нищення інтелігенції міста гітлерівцями, виїзд значної її

.....
частини за кордон, особливо перед вступом радянських військ 1944 р.), суттєво збіднили його. Втрат зазнала українська, польська, особливо ж єврейська інтелігенція. Про прямі та опосередковані втрати в середовищі львівської інтелігенції свідчать і такі цифри: якщо у передвоєнному 1941 р. у Львові працювало 2 350 учителів, то на час закінчення фашистської окупації залишилось тільки 887². У 1941 р. львівська письменницька організація нараховувала 58 членів та 50 кандидатів, у 1944 р. залишилося всього 12 членів та 10 кандидатів³. До війни Спілка львівських композиторів складалася з 35 осіб, а в 1944 р. – з 7⁴. Якщо у травні 1941 р. кадровий склад Львівського університету нараховував 331 особу професорсько-викладацького і 100 осіб навчально-допоміжного персоналу, то у жовтні 1944 р. – відповідно 40 і 49⁵. Львівська політехніка у 1941 р. мала 297 осіб професорсько-викладацького складу, 260 осіб навчально-допоміжного персоналу, а 1944 р. нараховувалося відповідно 224 та 134 особи⁶.

Незважаючи на зміну політичного статусу, відразу після вступу радянських військ до Львова поляки становили левову частку службовців, зайнятих у промисловості, установах зв'язку та залізничному транспорті, а також серед діячів мистецтва⁷. Серед науково-освітньої інтелігенції Львова було також багато представників польської національності. У вересні 1944 р. із 887 учителів міста 627 були поляками⁸. З 645 осіб професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів Львова – 300 поляків. Зокрема, в університеті нараховувалося 42 особи, політехніці – 164, педагогічному інституті – 8, медінституті – 58, ветеринарному інституті – 10, інституті радянської торгівлі – 9, держконсерваторії – 10⁹. Загалом у Львівських театрах з 1225 працівників – 583 були поляки, 402 – українці, росіяни – 93, євреї – 64¹⁰. У спілці художників з 61 дійсного члена – 26 польської національності 17¹¹.

Однак так тривало недовго. У вересні 1944 р. в Любліні була підписана угода між урядом Радянської України та Польським Комітетом Національного Визволення про евакуацію українців з Польщі і поляків із західних областей України. Москва і Варшава продемонстрували перед Заходом цю акцію як прояв гуманізму, бажання припинити будь-які українсько-польські міжусобиці. Переселяючи поляків, радянський уряд прагнув запобігти створенню серйозної опозиції в особі польської національної меншини і отримував шанс для міграції у західні області УРСР росіян та громадян інших національностей з метою реалізації політики радянської влади та русифікації. Переселення з Польщі українців ліквідувало для Москви небезпеку появи за межами СРСР осередку активної української еміграції. В свою чергу, виселення українців, підтримане більшістю поляків, означало для тодішньої польської влади, керованої Москвою, можливість знайти місток єднання з неприхильно налаштованими до неї широкими колами польської громадськості.

Згода передбачала нібито добровільне переселення. Але насправді відбулося примусове виселення сотень тисяч сімей. Як це не парадоксально, але збройна боротьба УПА була вигідною для польського уряду з погляду мотивації його дій у національній політиці. Адже вона давала можливість обґрунтувати відмову від політичних форм і методів урегулювання проблеми. У результаті за короткий термін (з 15 жовтня 1944 р. до серпня 1946 р.) з території Польської держави в Україну було переселено майже 498 тис. осіб 90¹². Невелика частина переселених українських родин була розміщена у Львові та в прилеглих до міста районах. У лютому 1945 р. до Львова з Польщі переїхали 36 українських сімей (60 осіб). У травні цього ж року переселилося вже 104 родини (223 особи)¹³.

Одночасно з переселенням українців відбувалася й евакуація поляків. На кінець листопада 1944 р. з Львівської області підлягало переселенню 162 тис. польських громадян¹⁴. Більшість поляків області (майже 24180 тис.) зосереджувалась у Львові. Вони не бажали залишати край, який вважали своєю батьківщиною, тим більше Львів, який трактували як бастион польської культури на “східних кресах”. До того ж польські підпільні організації, очолювані Армією крайовою, повели агітацію проти переселення.

З метою активізації виїзду поляків та ліквідації польського підпілля радянські владні структури вдалися до погроз та репресій. Станом на 9 січня 1945 р. органи НКДБ заарештували у Львові 772 польських громадян, серед них 14 професорів, 21 інженер, 6 лікарів, 5 ксьондзів¹⁵. Секретар Львівського обкому партії І.Грушецький на зборах польської інтелігенції наголосив, що поляки нарівні з українцями будуть мобілізуватися в ряди Червоної армії та висилатися на відбудовні роботи у східні області України¹⁶.

На початку березня 1945 р. у Львові було зареєстровано на виїзд 29918 осіб польської національності, з яких уже евакуйовано 7472 особи¹⁷. Значна частина тих, що виїжджали, були представниками різних професійних груп інтелігенції. На початку березня 1945 р. серед зареєстрованих на виїзд було 12 католицьких священників, 2 журналісти, 227 студентів, 131 медсестра,

68 лікарів, 29 музикантів, 42 артисти, 244 учителі, 41 юрист, 135 інженерів, 21 художник, 6 архітекторів, 2 скульптори, 5 конструкторів¹⁸.

Відтак за 1945–1946 рр. внаслідок насильницького обміну населенням між Польщею та Україною і переселення нечисленних польських євреїв, яким пощастило вижити у війні, етнічне обличчя інтелігенції Львова зазнало значних змін. Інтелігенція Львова майже повністю втратила представників польської національності, зате вагомо збільшилася частка українців. Інтенсивно збільшувалася чисельність інтелігенції російської національності, про що свідчать такі дані. Так, на липень 1946 р. частка поляків серед працівників апарату підприємств, установ та організацій Львова скоротилася до 3,4%, тоді як частка росіян зросла до 37,3%¹⁹. Станом на 1 червня 1947 року із 225 працівників Львівського політехнічного інституту 100 були українцями, 88 росіянами, 12 поляками, інших національностей – 25²⁰. У Львівському університеті з 275 осіб науково-педагогічних працівників було 165 українців, росіян – 81, поляків – 7, інших – 22²¹. Росіяни переважали серед таких груп інтелігенції, як архітектори і лікарі²². У 1947 році із 43 дійсних членів і 3 кандидатів Спілки архітекторів Львова 24 були російської національності, 13 – української, 4 – єврейської, 5 – інших національностей СРСР²³.

Далекосяжні плани радянської влади щодо перетворення Львова у великий індустріальний та культурний центр західноукраїнських земель вимагали висококваліфікованих кадрів, а відразу після війни їх відчутно бракувало. Ситуація з кадровим забезпеченням ускладнювалася й масовим виїздом польської інтелігенції. І все ж основними мотивами керованої тоталітарним режимом міграції були саме політичні міркування. Адже серед росіян, які прибули в місто в перші повоєнні роки, лівова частка припадала на працівників партійно-адміністративного апарату, органів НКВС-НКДБ, суду і прокуратури. Саме з їх числа формувалася керівна партійна номенклатура. На 1 січня 1945 р. до міста прибуло зі Сходу і демобілізувалося з армії 8 505 осіб. Серед них 197 партійних, 106 комсомольських, 108 радянських працівників, а також 429 співробітників НКВС, прокуратури й суду²⁴. У 1946 р. росіяни склали понад 30% керівників підприємств та установ міста, а в 1949 р. цей показник перевищив 50%²⁵.

Поряд з росіянами в місті зросла кількість єврейського населення. 19 жовтня 1946 р. Львівський обком КП(б)У вислав відповідь на лист ЦК КП(б)У, де, зокрема, вказувалося, що, коли станом на серпень 1944 р. у Львові проживало 17 євреїв, то на середину жовтня 1946 р. – 13 198 осіб²⁶. Причому євреї склали більше 8% керівників підприємств та установ міста²⁷. У 1946 р. серед лікарів міста євреїв було 69, а в 1949 р. – вже 179²⁸.

У повоєнний період у Львові під гаслами “інтернаціоналізм”, “формування радянського патріотизму” поповнюються й інші етнічні групи інтелігенції. В офіційних звітах про національний склад працівників культосвітніх закладів і установ, підприємств міста вони позначаються як “інші”. Детальний аналіз національного складу медичних працівників знаходимо у документах міськздраввідділу. Так, серед лікарів Львова у квітні 1947 р., крім росіян, євреїв, українців, поляків, були білоруси, вірмени, грузини, латиші, естонці, татари, удмурт, осетин, кореєць²⁹.

Обіймаючи у своїй більшості важливі посади в органах влади та управління, вищій освіті, охороні здоров'я, культурі, прибулі вирізнялися вищим соціальним статусом, рівнем життя. Як правило, керівники різних рівнів, скеровані зі сходу, не були обізнані з місцевим особливостями, активно сприяли русифікації.

Недовіра до місцевого населення, в тому числі й інтелігенції, стала визначальною рисою сталінської кадрової політики на західноукраїнських землях у повоєнний період. Радянська влада розцінювала місцеву інтелігенцію як носія національної самосвідомості, натхненника “українського буржуазного націоналізму”. Проте, як показувала боротьба ОУН-УПА з більшовицькою владою, безпосередня участь інтелігенції була незначною. Хоча більшість місцевої інтелігенції не сприймала комуністичної ідеології, але, як правило, займала пасивну політичну позицію, вважаючи основним своїм обов'язком фахову працю. Попри це інтелігенція, як і все місцеве населення, трактувалася радянською владою як “люди другого сорту”. Та коли виявилось, що учителів, які надсилалися до міста зі сходу, стало більш ніж достатньо, партійне керівництво вирішило скеровувати у сільську місцевість. Приїжджі вчителі мали бути у всіх школах Львова (не менше трьох у кожній). Зокрема, у 1950/1951 рр. з 1698 учителі Львова, де вже функціонували педагогічні училища і вищі навчальні заклади, лише 204 були місцевими³⁰.

І хоча з високих партійних трибун постійно декларувалася теза про ширше залучення на керівну роботу спеціалістів із місцевого населення, ситуація не змінювалася на краще. У 1953 р. серед 39 працівників облвн було лише 1 місцевий інспектор, а у Львівському міськвн не було

жодного. Серед 42 деканів вищих навчальних закладів міста тільки двоє походили із Західної України, а серед ректорів ніхто не був уродженцем регіону. Подібна ситуація склалася й в інших сферах культури та освіти. Директорами 4 львівських театрів працювали прибульці. Навіть керівники таких специфічно-регіональних колективів, як обласна філармонія й капела “Трембіта”, були немісцевими³¹.

В умовах, коли стара місцева, кваліфікована інтелігенція не задовольняла владу, саме з точки зору походження, політичної позиції, основна ставка робилася на молодь. Вищі навчальні заклади і технікуми Львова готували спеціалістів для багатьох галузей промисловості, сільського господарства, науки, культури. Загалом у 1946-1950 роках навчальні заклади міста з відривом від виробництва закінчили 7 169 студентів, без відриву від виробництва – 842 особи³². Попри декларацію нової влади про зняття будь-яких соціальних і національних обмежень щодо студентів, на практиці перевагу мали діти робітників, колгоспників. У 1952/1953 н.р. вихідці з “пролетарських верств населення” уже становили 75% всіх студентів у вищих навчальних закладах³³. Знов ж таки з політичних міркувань відсоток уродженців західних областей України серед студентів Львова був низьким. У 1950 р. у 13 вищих навчальних закладах Львова навчалось 15 172 особи, з них лише 6 303 з місцевого населення³⁴. Органи держбезпеки стежили за контингентом вступників до вузів і студентами. Постійні перевірки і “чистки” виявляли і усували не лише “класово ворожі елементи”, що, як правило, були дітьми заможних селян і священників або із родин, запідозрених у зв’язках з оунівським підпіллям, а й активних учасників національно-визвольного руху.

До війни інтелігенція Львова формувалася під впливом європейської культури і цивілізації, на традиціях вільнодумства, на засадах приватної ініціативи і демократизму, була головним носієм духовної енергії своїх народів. У радянському суспільстві інтелігенції відводилася роль “прошарку” між двома головними класами селян і робітників. Визначальним критерієм для радянського інтелігента була не освіченість, а його політичний гарт. Тому досягнути вищих щаблів у кар’єрі, зайняти керівну посаду істотно допомагала належність до комуністичної партії. В її лави приймали лише найбільш перевірених і відданих. У 1946 р. серед лікарів міста членами ВКП(б) було 13,7%, кандидатами у члени ВКП(б) – 5%³⁵. Для місцевих представників інтелігенції партквиток значною мірою був “охоронною грамотою” перед репресіями. У 1951 році до партії прийняли академіка М. Возняка (йому тоді було 70 років). М. Нечиталюк у своїй книзі про науковця резюмує: “М.С. Возняк правовірним комуністом не був і бути не міг. Це була тактика компромісу науки з владою в ім’я інтересів науки”³⁶. Щоб докорінно змінити обличчя інтелігенції Львова, влада використовувала різні методи від ідеологічного тиску і переслідувань до фізичного знищення, депортацій, звільнень з роботи, тих хто не піддавався “перевихованню”.

Отже, у повоєнний період істотно змінився національний склад і соціальне обличчя інтелігенції Львова. Домінуючою стала українська інтелігенція, одночасно зріс відсоток інтелігенції російської національності, якій було відведено роль ферменту у творенні радянського народу в “зараженому націоналізмом регіоні”. Спостерігалася стійка тенденція до збільшення численності росіян саме у системі партійно-державного управління, де вони обіймали престижні посади, що гарантували не лише високу зарплатню, а й значний обсяг владних повноважень, широкі привілеї. Підготовка кадрів “нової” радянської інтелігенції відбувалася з “класово близьких джерел”, в умовах репресій та ідеологічного тиску влади на кращих її представників, а це призвело до поступової втрати нею культурного і морального пріоритету в суспільстві.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Рубльов О.С., Черченко Ю.А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20-50-ті роки ХХ ст. – К., 1994.; Попп Р. Репресивні акції органів НКДБ-МДБ проти львівської інтелігенції у 1944-1953 рр. // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – Львів, 2000. – С. 164-168.; Марусик Т.В. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя і діяльності (40-50-ті рр.). – Чернівці, 2002.; 2 Державний архів Львівської області (далі - ДАЛО). – Ф. Р-402. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 50; 3 Там само. – Ф. Р-2009. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 1; 4 Там само. – Ф. Р-1864. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 3; 5 Там само. – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 116. – Арк. 8; 6 Там само. – Арк. 10; 7 Терлюк І. Місто Львів: етнонаціональний склад населення у перші післявоєнні роки // Львів: історія, населення, культура. Тези доповідей та повідомлень українсько-польської наукової конференції. Львів, 18-20 травня 1994 р. – Львів, 1994. – С. 53; 8 ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 112. – Арк. 30; 9 Там само. – Арк. 28; 10 Там само. – Спр. 113. – Арк. 6; 11 Акція „Вісла” Документи, матеріали, спогади. – Львів-Нью-Йорк, 1993. – С. 18; 12 ДАЛО. – Ф. Р-221. – Оп. 2. – Спр. 157. – Арк. 4-5; 13 Там само. – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 68. – Арк. 18-19; 14 Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. – С. 30; 15 ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 1.

– Спр. 214. – Арк. 4; 16 Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – Том I. – 1939-1953. – К., 1995. – С. 232. 17 ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 239. – Арк. 45; 18 Там само. – Арк. 44; 19 Там само. – Ф. П-4. – Оп. 1. – Спр. 101. – Арк. 88-91; 20 Соціалістична культура Львівщини. Збірник архівних документів і матеріалів (1939-1962). – Львів, 1964. – С. 79; 21 ДАЛО. – Ф. Р-119. – Оп. 28. – Спр. 9. – Арк. 4; 22 Там само. – Ф. Р.-406. – Оп. 2. – Спр. 37– Арк. 10; 23 Там само. – Ф. Р.-1786. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 2; 24 Там само. – Ф. П.-3. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 72; 25 Там само. – Ф. П.-4. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 6; 26 Там само. – Ф. П.-3. – Оп. 1. – Спр. 523. – Арк. 112; 27 Там само. – Спр. 62. – Арк. 6; 28 Там само. – Ф. Р.-406. – Оп. 2. – Спр. 66. – Арк. 159, Спр. 11. – Арк. 13; 29 Там само. Спр. 37. – Арк. 10; 30 Там само. – Ф. Р.-402. – Оп. 3. – Спр. 40. – Арк. 113; 31 Ярош Б.О. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель (30- 50-ті рр. XX ст.) – Луцьк, 1999. – С. 63. 32 Нариси історії Львова. – Львів, 1956. – С. 395. 33 Стеблій Ф. Розвиток вищої школи в західних областях УРСР в 1944-1960 рр. / З історії Української РСР. – Вип. 8. – К., 1963. – С. 94; 34 Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – Том I. – 1939-1953. – С. 652; 35 ДАЛО. – Ф. Р-406. – Оп. 3. – Спр. 69. – Арк. 67 36 Нечиталюк М. "Честь праці". Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях. – Львів, 2000. – С. 86.

С.М. Шнак

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОДРУКУВАННЯ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ОРЕСТА МАЦЮКА

Історія книгодрукування є однією з найяскравіших сторінок історії кожного народу, важливим чинником формування модерної інтелектуальної культури. Початковий етап друкування в Україні тісно пов'язаний з ім'ям Івана Федорова, особі якого і присвячено більшість розвідок у цій ділянці української історії. Велика кількість монографій, досліджень та розробок про діяльність Івана Федорова, його послідовників та розвиток книгодрукування в Україні з'явилися напередодні 400-річних ювілеїв російського (1964 р.) та українського (1974 р.) книгодрукування¹. До цих визначних дат було здійснено виявлення в архівах СРСР документів з цієї тематики та їх публікація, організовано урочисті наукові конференції, створено ряд музеїв книги.

Орест Мацюк (1932–1999) – відомий український науковець-архівист, унікальний фахівець в галузі історії паперу, філігранології, краєзнавець, заслужений працівник культури України, член багатьох українських та закордонних наукових товариств², також долучився до цих процесів.

Внесок О. Мацюка в історію українського книгодрукування ще не має належного висвітлення й має фрагментарний характер у низці статей у науково-довідкових виданнях, публікаціях на пошану³ та критичних зауваженнях істориків стосовно певних аспектів, переважно, в контексті власних досліджень⁴.

Метою написання даної статті є аналіз доробку О. Мацюка в царині історії українського книгодрукування. Основним джерелом для написання статті були розвідки О. Мацюка з історії книгодрукування, документи, які зберігаються в особовому фонді Центрального державного історичного архіву України у місті Львові (далі – ЦДАІЛ) (фонд Р-15 „Мацюк Орест Ярославович”), інтерв'ю з завідувачем Музею мистецтва Давньої української книги Львівської галереї мистецтв Ларисою Ігорівною Спаською.

Головну координуючу роль в галузі досліджень історії книгодрукування в СРСР відігравали Федорівські читання у Москві та Федорівський семінар у Львові, на основі яких щорічно видавався збірник "Федоровские чтения"⁵. Доповіді й повідомлення, що виносились на обговорення, були присвячені як життю та діяльності друкаря Івана Федорова, так і іншим питанням історії книги та книжної справи⁶.

Принагідно слід підкреслити, що Федорівські семінари у Львові відбувалися у приміщенні Музею Івана Федорова⁷, відкритого 1977 р. завдяки⁸ клопіткій роботі Вченої Ради, до якої входили відомі львівські фахівці та ентузіасти: В. Свенціцька, Я. Ісаєвич, Я. Запаско, Й. Гронський, В. Вуйцик, П. Жолтовський, Б. Возницький та О. Мацюк.

Доцільність відкриття Музею Івана Федорова в приміщенні Свято-Онуфріївського монастиря: в минулому – важливого культурного та духовного осередку, перетвореного у житловий комплекс в радянський час, документально обґрунтував саме О. Мацюк. Головними аргументами на користь відкриття експозиції було існування тут протягом певного часу друкарні Івана Федорова та його поховання.

Поштовхом до зацікавлення О. Мацюком історією українського книгодрукування стало вивчення філіграней та паперу стародруків. До цих студій О. Мацюка підштовхнув академік Іван Крип'якевич (1886-1967), який з початку 1960-х рр. був наставником молодого співробітника